

**Відгук офіційного опонента
на дисертацію Шуліченко Тетяни Сергіївни
«Мовна особистість персонажа українського бестселера
(на матеріалі творів В. Шкляра)»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія**

Актуальність обраної теми дослідження та її зв'язок з планами й напрямками науково-дослідних робіт наукових установ і організацій, державними планами та галузевими науковими програмами.

Ми живемо в часи динамічних змін, які впливають на всі сфери життя, і наука, зокрема лінгвістика, не є винятком, адже на сучасному етапі в ній можна простежити чітко оформлене тяжіння до антропоцентризму. Це зумовлює зацікавленість дослідників поняттям «мовна особистість», яке викликає в сучасному мовознавстві жваві дискусії. Зарубіжні й вітчизняні лінгвісти активно досліджують зв'язок мови й мислення, особливості породження й сприйняття тексту, питання структури внутрішнього мовлення тощо. Особливе місце у вивченні явища мовної особистості в антропоцентричній парадигмі, безперечно, посідає художній текст, оскільки він уможливорює аналіз мовної особистості як автора, так і персонажа на зафіксованому матеріалі.

Шуліченко Тетяна Сергіївна цілком слушно зауважує, що актуальність її дослідження зумовлена потребою аналізу мовної особистості персонажа художнього твору як значущого текстового елемента для перетворення його на бестселер; потребою розроблення дефініції та систематизації підходів до вивчення мовної особистості; важливістю нових підходів до аналізу художнього тексту; використанням надбань теоретичної лінгвістики для аналізу ідіостилю В. Шкляра як автора перших вітчизняних бестселерів (с. 16–17).

Слід відзначити зв'язок дисертаційної праці з науковою темою кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара «Когнітивні й дискурсивні аспекти лінгвістичних досліджень» (державний реєстраційний номер: 0122U001280, 2022–2024 рр.). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 6 від 2019 р.). Уточнено на засіданні вченої ради факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара (протокол № 10 від 24 травня 2022 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і наукова новизна.

Наукове дослідження представлене у вигляді дисертації. Структура роботи підпорядкована вирішенню основних завдань і є цілком логічною. Основні наукові положення розкрито в трьох розділах. Авторка опрацювала значну кількість різноманітних джерел (наукова література, художні тексти, словники різних типів).

Джерельною базою дисертаційної праці слугували бестселери В. Шкляра «Характерник», «Чорний Ворон», «Маруся», «Чорне Сонце» загальним обсягом 1210 сторінок. На нашу думку, аналіз творів, об'єднаних однією темою, дозволяє робити цілком обґрунтовані та науково коректні спостереження й висновки.

Як стверджує дисертантка, наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому «вперше в українському мовознавстві комплексно проаналізовано індивідуальну та колективну мовну особистість персонажа на матеріалі українських бестселерів; випрацьовано методику такого дослідження, схарактеризовано риси мовної поведінки, комунікативних тактик і стратегій мовних особливостей персонажів» (с. 19).

Значущим для окреслення наукової новизни також є те, що дослідниця в межах комунікативного підходу до вивчення художнього тексту демонструє

новий погляд на нього, підкреслюючи важливу роль персонажа. Зокрема Тетяна Сергіївна зазначає, що художній текст, на її переконання, – це «акт комунікації не лише між автором і читачем, але й між персонажем і читачем, адже персонаж є виразником певних ідей, принципів, переконань, які він оприявлює потенційному читачеві» (с. 187). Погоджуємося з дисертанткою, що така комунікація між персонажем і читачем є передумовою створення бестселера, який вона слушно потрактовує як «художній текст, у якому мовні особистості автора й персонажа є світоглядно близькими читачеві, що вможливорює успішність їхньої комунікації, робить динамічнішим сюжет, у такий спосіб сприяючи популяризації твору» (с. 187).

Важливим вважаємо відокремлення дисертанткою мовної особистості персонажа від мовної особистості автора художнього твору за такими критеріями: відмінність у лексичній системі, мовній поведінці, картині світу та комунікативних тактиках і стратегіях.

Наукової ваги рецензованому дослідженню також додає те, що авторка, аналізуючи колективну мовну особистість персонажа, значну увагу приділяє національно маркованій колективній мовній особистості. Це є важливим для збереження національної ідентичності в сучасному глобалізованому світі, а також для розуміння національної специфіки української нації як світовою спільнотою, так і самими українцями.

Значущість дослідження для науки і практики та шляхи його використання.

Мета роботи, як указано, полягає в аналізі особливостей колективної та індивідуальної мовної особистості персонажів у бестселерах В. Шкляра крізь призму вивчення їхнього мовлення й комунікативної поведінки (с. 17).

Зазначено, що об'єктом аналізу є мовна особистість персонажів бестселерів В. Шкляра «Характерник», «Чорний Ворон», «Маруся» і «Чорне сонце».

Предметом вивчення є лінгвальні й комунікативні засоби актуалізації мовної особистості персонажа українського бестселера.

Дослідження, безперечно, має теоретичну значущість, яка полягає в уточненні теоретичних визначень таких понять, як мовна особистість персонажа, колективна мовна особистість, мовна особистість лідера тощо. Звертаємо увагу, що в науковій розвідці доповнено критерії класифікації мовної особистості, окреслено ознаки національно маркованої колективної мовної особистості персонажа бестселера; визначено комунікативні характеристики мовної особистості лідера художнього твору, проаналізовано особливості комунікації військових.

Практичну цінність виконаної роботи визначає те, що її положення можуть бути використані в практиці викладання української мови в закладах вищої та середньої освіти (лексикологія і фразеологія), стилістики й культури мовлення, риторики, комунікативної лінгвістики, лінгвокультурології, лінгвопрагматики тощо. Матеріали дослідження будуть корисними для створення нових праць із зазначених дисциплін, а також аналізу мовотворчості того чи того автора українського бестселера.

Зміст та завершеність дослідження.

Структура дисертації Шуліченко Тетяни Сергіївни є логічною та впорядкованою, відповідає меті й завданням дослідження, відображає хід їх виконання та отримані результати. Тематика й змістовна наповненість розділів роботи є достатньо збалансованими, кожен із них висвітлює власний аспект проблеми.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт і предмет, схарактеризовано методологічні основи дослідження, висвітлено наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведено дані щодо апробації результатів дослідження.

Надійним підґрунтям дисертаційної праці є перший розділ, присвячений теоретико-методологічним аспектам дослідження мовної особистості. Дисертантка аналізує різні підходи до вивчення цього поняття, наголошуючи на його багатогранності, багатоаспектності й

міждисциплінарності; окреслює види мовної особистості та методологію дослідження.

Тетяна Сергіївна звертається до наукових розвідок таких мовознавців, як Ю. Артемова, Ф. Бацевич, Т. Видайчук, С. Єрмоленко, А. Загнітко, Л. Засекіна, Н. Майборода, І. Попова, С. Соколовська, Л. Ставицька та ін. Саме їхні праці є опертям для методологічної основи рецензованої дисертації, а також підґрунтям для подання ілюстративного матеріалу. Дослідниця вивчає мовну особистість, аналізуючи як особливості, що вможливають створення яскравого та цілісного образу, так і успішність застосування тих чи тих стратегій для популяризації твору. Особливу увагу дисертантка приділяє аналізу колективної мовної особистості персонажа у творах В. Шкляра, вмотивовуючи це тим, що «персонажі того чи того художнього твору є представниками певного народу, соціальної групи, спільноти й можуть бути виділені як окрема колективна мовна особистість, що вможливорює їхній лінгвістичний аналіз» (с. 57). Колективну мовну особистість персонажів Тетяна Сергіївна розглядає як національно марковану, слушно зауваживши, що вона сприяє популяризації творчого доробку В. Шкляра, адже «уживання національних мовних маркерів, мовних кодів зближує персонажів з потенційним читачем, оскільки він відчуває себе частиною українськомовної спільноти, зображеної в художньому творі» (с. 57).

У наступних розділах дисертантка досліджує не лише колективну та індивідуальну мовну особистість персонажів у творах В. Шкляра, а й те, який вплив вона має на їх популяризацію, перетворення на бестселер. Зокрема, в другому розділі дослідниця аналізує українськомовну колективну мовну особистість, порівнюючи її з колективною мовною особистістю представників ворожого табору. Таке порівняння вважаємо доцільним і таким, яке найяскравіше відображає специфіку як мовної особистості персонажів бестселерів В. Шкляра, так і українців загалом. Серед мовних маркерів, які вияскравлюють представників українського народу, Шуліченко

Тетяна Сергіївна виділяє прізвиська, звертання, фразеологізми й мовні засоби створення гумору. Зауваживши, що, на її думку, прізвиська є найпомітнішим національним маркером, адже «персонажі, які є представниками царської, радянської чи сучасної Росії, як інша колективна мовна особистість не послуговуються прізвиськами і не розуміють їхнє значення, оскільки вербалізують іншу картину світу, культурні надбання та духовні цінності» (с. 190), дисертантка детально проаналізувала й інші маркери, вдало поєднавши обмежену теоретичну передмову з докладним аналізом звертань із позитивною і негативною конотацією, мовної картини світу, репрезентованій у фразеологізмах, ситуативному та мовному гуморі. Теоретичні положення проілюстровані вдало дібраними прикладами з творів В. Шкляра. У роботі наведено уривки, які переконливо підтверджують ту чи ту думку авторки. Дослідниця слушно наголошує, що «особливості прізвиськ, звертань, фразеологічних одиниць і гумору маркують мовних особистостей персонажів творів В. Шкляра як єдиний народ із власним баченням світу, традиціями, культурою та надають мовного колориту, який уважаємо значущим для створення бестселера» (с. 135).

У третьому розділі досліджено комунікативні тактики і стратегії персонажів І. Сірка (роман «Характерник»), О. Соколовської (вір «Маруся»), Маляра (повість «Чорне Сонце») та Чорного Ворона з однойменного роману В. Шкляра; виокремлено спільне й відмінне в їхній комунікації, зміни мовної поведінки залежно від ситуації. Тетяна Сергіївна стверджує, що як Іван Сірко з бестселера «Характерник», так і Маруся з однойменного роману активно використовують стратегію переконання, втілену через такі комунікативні тактики: самопрезентація, протиставлення, позитивні перспективи, заклик. Аналізуючи мовну особистість Марусі, дослідниця вдало застосовує надбання гендерної лінгвістики, що дало змогу глибше схарактеризувати її комунікацію як лідерки повстанців. Мовну особистість Чорного Ворона досліджено через зіставлення його внутрішнього і зовнішнього мовлення. Заслугує на схвалення також аналіз

стратегії конструювання позитивного образу сучасного захисника України, яку використовує головний герой повісті В. Шкляра «Чорне Сонце» Маляр.

Висновки до розділів і до всієї роботи глибокі, аргументовані, повністю відповідають поставленим у дисертації завданням.

Дискусійні положення, зауваження та пропозиції.

Відзначаючи актуальність і перспективність дисертаційної праці, аргументованість сформульованих теоретичних засад, комплексний і ґрунтовний аналіз індивідуальної та колективної мовної особистості персонажа на матеріалі українських бестселерів, цінність отриманих результатів, узагальнень і висновків, висловимо міркування щодо деяких положень, які сприймаються неоднозначно, спонукають до дискусії.

1. Розглядаючи поняття «мовна особистість» у першому розділі, доцільно було б звернутися до поняття «комунікативний паспорт» і з'ясувати його комунікативну роль, статус, позицію, тип; соціальну та психологічну ролі. Комунікативний паспорт є важливим носієм інформації про мовця, оскільки саме він містить повідомлення, які той передає під час вербальної та невербальної комунікації.

2. У першому розділі Тетяна Сергіївна детально аналізує праці вітчизняних лінгвістів, присвячені дослідженню колективної та індивідуальної мовної особистості, й виокремлює мовну особистість лідера, пояснюючи це тим, що «оскільки матеріал нашого дослідження безпосередньо пов'язаний з особистостями історичних постатей, лідерів, особливий інтерес для нас становлять теоретичні праці, у яких аналізують саме такі мовні особистості» (с. 65). Дослідниця наводить приклади вивчення мовної особистості різних політичних діячів, стверджуючи, що вони є актуальними для її наукової розвідки, але не приділяє цьому достатньо уваги в третьому розділі. Хотілося б уточнити: дисертантка розглядає мовні особистості персонажів-лідерів бестселерів В. Шкляра як політиків чи військових? Чи застосовують вони ті ж комунікативні тактики та стратегії, що й сучасні державні діячі, про яких згадує Тетяна Сергіївна.

3. У другому розділі, досліджуючи прізвиська персонажів роману «Характерник» В. Шкляра, дисертантка зауважує, що в ньому «значення прізвиськ не пояснені, бо вони є очевидними для учасників комунікації» (с. 82). Однак етимологію деяких із них все ж бажано було б пояснити, оскільки відсутність такої інформації ускладнює розуміння запропонованої авторкою класифікації.

4. Певне нерозуміння викликає виклад матеріалу в третьому розділі. На нашу думку, логічно розмістити підрозділи з урахуванням хронології, тобто розташувати підрозділ про Чорного Ворона після аналізу твору «Маруся». Хотілося б почути коментар дисертантки стосовно її вибору.

Висловлені зауваження й побажання не применшують науково-практичного значення рецензованої праці, не стосуються її принципових засад, які є науково виваженими, переконливо аргументованими, підкріпленими значним фактичним матеріалом. Робота виконана на належному теоретичному рівні, що засвідчує ґрунтовну фахову підготовку дисертантки, її дослідницькі здібності та наукову компетентність.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях.

Уважаємо, що ілюстрація і виклад наукових положень дисертаційної роботи є достатньо ґрунтовними. Результати дослідження відображено в 9 одноосібних друкованих працях: 5 статей у фахових виданнях, 3 публікації – у збірниках матеріалів міжнародних наукових та науково-практичних конференцій, 1 – у збірнику матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції.

Апробація основних результатів дослідження.

Робота має цілком достатню апробацію. Основні теоретичні положення та практичні результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, а також викладено в доповідях, виголошених на 3 міжнародних

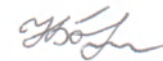
наукових та науково-практичних конференціях, 2 всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів» та нормативних актів МОН України.

Рецензована дисертація відповідає вимогам до кваліфікаційних робіт, поданих на здобуття ступеня доктора філософії (035 Філологія), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40 (зі змінами), а також вимогам, передбаченим пп. 14, 15 та 16 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка, Шуліченко Тетяна Сергіївна, заслуговує на присудження їй ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української,
іноземних мов та перекладу
Полтавського університету
економіки і торгівлі
(спеціальність: 10.02.01 – українська мова)

Надія Бобух

03.01.2024 р.

